

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Monumenta Paderbornensia

Ferdinand <Paderborn, Bischof, II.>

Lemgoviae, 1714

Fons Resonus, Vulgo Bullerborn, Prope Becam Veterem, Pagum Dioecesis
Paderbornensis.

urn:nbn:de:hbz:466:1-8040

FONS

FONS RESONUS,

VULGO

B U R E N B O R N /

PROPE BECAM VETEREM, PAGUM
DIOECESIS PADERBORNENSIS.

MEMORIÆ SACRUM

TEUTOBURGENSIS. SILVÆ. RADICIBUS, ORTUM
 QUÆ. TRAHIT. ET. RESONIS. NOMINA. DEBET. AQUIIS
 ARTE. SCATENS. MIRA. PELAGI. NUNC. MORE. FREMENTIS
 ÆSTUAT. ALTERNA. NUNC. SILET. UNDA. VICE
 ET. PEDE. DECURRIT. LIQUIDO. DUM. PROXIMA. SENSIM
 PER. CAVA. LABENTEM. SAXA. RESORBET. HUMUS
 MOX. EADEM. VIRES. SUBTER. TELLURE. RECENTES
 COLLIGIT. ET. LARGAS. AUCTA. REFUNDIT. AQUAS
 NE. JACTES. ARETHUSA. TUI. MIRACULA. FONTIS
 SOLA. ETIAM. NOSTRAS. FAMA. LOQUETUR. OPES

FERDINANDUS. DEI. ET. APO-
 STOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS
 PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MO-
 NASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. CO-
 MES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO
 DE. FURSTENBERG

AD. FONTEM. BULLERBORN. PROPE. BECAM. VE-
 TEREM. MIRA. NATURA. PRÆDITUM. ET. FRE-
 QUENTIBUS. PRINCIPUM. ET. NOBILIUM. VIRO-
 RUM. CONVIVIIS. EXCUBIIS. ET. EXPERIMEN-
 TIS. OLIM. CELEBRATUM

M. H. P.

NO-

NOTÆ.

1. **T**HEUTOBURGENSIS SILVÆ RADICIBUS ORTUM.] De saltu Teutoburgienſi ſatis ſuperque egimus in notis ad ejus monumentum, quibus ex Ortelii Theſauro geographico id, quod ipſe ex Chron. Mansfeldico Cyriaci Spangenbergii hauſit, nunc adjicimus. *Teutoburgienſis inquit, ſaltus, Germaniæ locus inter Amiſſam & Luppiani amnes, apud Tacitum 1. Annal. clade Romanorum ſub Quintilio Varo nobilis. Hodie Teute vel Teuteberg ſilva eſt ſic dicta, prope quam locus eſt, qui Wintfeldt, id eſt, campus victoria dicitur. Tractus hic patet longitudine 400. paſſus, & 200. latitudine, non longè ab arce Falckenburg, & oppidulo Horn, in itinere, quo itur Paderbornâ Bylfeldiam & Monasterium, conſpicuus. Quare idem Ortelius merito erroris arguit Pancirolum ad Notitiam Imperii, qui homonymiâ quâdam deceptus, hunc ſaltum putavit eſſe in Pannonia.*

2. **QUÆ TRAHIT, ET RESONIS NOMINA DEBET AQUIS:]** Nomen hujus fontis accolis eſt *Bullerborn/Bulderborn/Bolderborn/& Bulterborn*: bulleren enim, ſive bulderen & bolderen/Teutonicè cum ſtrepitu blaterare aut detonare dicimus. Hunc Bernardus Mollerus l. 5. de Rheno pag. 217. elegis ſuis, & Leonardus Thurneiſſerus de aquis frigidis, calidis, mineralibus & metallicis, lib. 1. cap. 1. deſcribunt. Ejuſdem etiam meminere, Prodrromus geographicus Joannis Gigantis in tabula Episcopatus Paderb. Atlas geographicus Wilhelmi Blaeu, Joannes Horriſon l. 2. Panegyri. Paderborn. c. 7. *Ad veterem verò Becam in ſilva fons eſt, quem TUMULTUARIUM vocant. Is ſitus eſt ſub clivo montis, è quo magna vis ferri ac æris eruitur. Non jugiter ſed intervallis fluit, ſic ut cum unam circiter horam curſum tenuerit, mox inbibeat, ac tres aut ampliùs horas quietſcat. Neque tamen ſtata ſemper tempora obſervat aut vices. Eſt enim cum bis eodem die aquam profundat, eſt cum ſemel, interdum antè, interdum longè poſt meridiem. Ferunt, quoties ſe ad curſum refert, ſibillum per cacumina arborum exaudiri, velut exſurgenti venti*

venti, & primus prodeuntis impetus, quodam cum murmure fit ac strepitu, quasi se ad cava montis allidentis, & foras erumpere gestientis aque. Reinerus autem Reineccius, in notis ad Poët. Anonym. multum sanè à vero aberrat, dum hunc fontem eum torrentem esse putat, cujus ad An. 772. Carolo Irmenfulam, ejusque fanum Eresburgi destruentem, magno consensu meminerunt Annalium Francicorum scriptores. Sed audiamus ipsum Reineccium: *Procul dubio, inquit, eum torrentem innuit, qui in agro Paderbornensi hodie nominatur der Bullerborn. Conveniunt enim ^{scriptores} tam ex annalibus Francic. (unde certatim repetiere, Regino, Aimoinus, Schafnaburgensis, & Gemblacensis) quam ex auctore nostro. Etsi quod utrobique nomen adsciscitur, neque ipse exclusim, ita tamen ut torrentem tum non erupisse primum, sed innotuisse opiner, forsitan tali quopiam casu, quem de thermis Carolinis in Boemia memoriæ prodidit Fabianus Sommerus. Nomen Germanicum natura torrentis peperit. De qua cum varia ad me perlata essent, nodum propemodum mihi Gordium visum, dissolvere, Hermannus à Beckheim & Jacobus Theodoricus DD. ille Jureconsultus, hic Medicus, & Henrici Antistitis è domo Saxonica, quoad is in vita fuit, Archiater, uterque singulari necessitudine mihi conjunctissimus. Alterius verba ex epistola ipsius adscribo: *Aquæ illæ, quæ in radice montis prope vicum, quem nostri Oldenbecke appellant, cum strepitu frementes erumpunt, dulces sunt, nec ullum acoris sensum præbent, (ut rectè in Acidulis à Theodoro non sint numeratæ) nec servant in eruptione certas horas, sed pro aëris constitutione variant. In siccitatibus rariores sunt eruptiones, ut in die naturaliter solum fiant: in humiditatibus crebriores, ita ut singulis quatuor horis egrediantur, modo copiosiores, modo pauciores. Abundantiores sunt in vere & autumno, itidem hyeme, si pluviosa est; deficiunt magis in æstate, si valde sicca existit. Durat autem effluxio non ultra octavam horæ partem, quæ tantas aquas educit, ut rivos in vicinia scaturientes valde augeat, ita ut duplicatis eant aquis. A terra rursus recipitur, & absorbetur prope vicum, quem Nienbecke nominant: terra verò illam reddit ad fontes Luppia. Post aquam absorptam locus unde fluxit, gramine consitus ita resiccatur, ut illic sæpius**

FF

Prin-

Principes & nobiles viri convivium habeant. Diversum quid est, sed æquè mirabile in thermis, quæ à pipere dicuntur, in agro Curienfi Rhetorum, quæ scaturiunt s. Non. Maji, & fluunt usque ad Idus Septemb. Post venæ clauduntur, nec referantur ante Majum secuturum. Hæc ille. Quibus istud addendum duxi, de postrema eruptione ad fontes Luppia, rem iis incolarum experimentis probatam & confirmatam, quæ de Arethusa scriptorum monumentis prodita.

Libet his adjungere quæ Christophorus Browerus in scholiis ad vitam B. Meinwerci §. 1. de hoc tumultuario fonte, ex epistola Josephi Mangolti Soc. Jesu Paderbornæ data, commemorat.

Existit duobus hinc millaribus in nemore Fons Tumultuarius appellatus. Is postquam fluxit horæ circiter aut amplius spatium, quiescit horis ferè tribus; inde velut resumptis viribus, iteratò fluit: quod ubi continuavit, iterum sese ad hauriendum, quod effundat, recolligit, idque perpetuò in orbem facit, stasis ferè horarum intervallis, ut oculis deprehendi. Fons hic dum fluit, exonerat se in quandam alveum, qui aliunde non procul tamen aquam defert, eamque tam copiosam, ut plura molendina impetu circumagat: Sed aquæ hujus regnum est admodum breve: nam ultra milliare Westphalicum non procurrit, quin ita absorbeat, ut ejus vix guttam inde reperias. Nam hinc inde in ripa voragine, terræque magni hiatus existunt, per quos tanto fertur impetu sub terram, ut ad restinguendum inferorum flammam properare diceret. Reliqua, quæ gurgites hos evadit, guttatim in ipso sensim alveo ita consumitur, ut alibi talos ibi madefaciat, alibi in arena sicco insistas vestigio. Sic ille. Fontis hujus etiam meminit Athanasius Kircherus è Soc. Jesu Sacerdos olim Paderbornæ Novitius, & ejus fluxûs causam inquit in mundo suo subterraneo Lib. v. Sectione iv. cap. 10. pag. 282. Mirum certè hujus fontis ingenium. An. 1630. mense Decembri Haffis Dicecesin Paderbornensem ingressis fluere desiit, qui antea tantâ vi aquarum proruperat, ut ferrariæ molæ rotam, proximam fontis capiti, verfaret. An. dehinc 1638. restitutâ dicecesi manare iterum, & plenis rivis effundi cœpit. Sed mutato variatoque fluxu.

Nimirum

Nimirum fons qui ab hominum memoria per horarum intervalla bulliens suo impetu profiliebat fluebatque, is nunc continuo, more aliorum fontium, manat, cessatque prodigium illud latentis naturæ, quo antea mirantium oculos in se converterat.

3. NE JACTES ARETHUSA TUI MIRACULA FONTIS.] Arethusam fontem Plinius l. 2. c. 103. inter aquarum naturæque miracula ponit, quod in terram se abdat, & alibi se reddat. *Quidam fontes, inquit, odio maris ipsa subeunt vada, sicut Arethusa, fons Syracusanus, in quo redduntur jacta in Alpheum, qui per Olympiam fluens Peloponnesiaco littori infunditur. Quin de ipso Alpheo lib. 31. cap. 5. Alpheus sub ima maria permeat. Addit & alios ex hoc miraculo fontes: Subeunt & terras, rursusque redduntur Lycus in Asia, Erasinus in Argolica, Tigris in Mesopotamia; & quæ in Æsculapii fonte Athenis immersa sunt, in Phalerico redduntur, & in Atinate campo fluvius mersus, post xx. m. passuum exit.* At quæ tantâ admiratione proferuntur inter naturæ opera à Plinio, hîc apud nos quotidie in multis fontibus conspiciuntur. Videas enim passim in Teutonicis montibus, quatenus Paderbornæ in corona prætexuntur, plurimos è terra limpidissimos fontes oriri, magnoque aquarum agmine, ad certa spatia torrentis in modum decurrere, rursusque inter alveos sensim absorberi, condique sub terram, donec per subterraneas venas & apertos etiam petrarum canales collecti, in novos Paderæ & Luppia fontes exeant. Hinc Padera centum in urbe fontibus profilit, tam admirabili aquarum impetu, ut intra ipsam urbem quatuor justos amnes faciat, molasque verset. Luppia uno alteroque vasto & profundissimo lacu emergit, intraque horæ spatium Padera & Luppia in unum alveum confluent, Luppiaque exinde nomen manet. Infra hos fontes in arenoso Sendæ ericeto Amisius compluresque fluvii ex profundis terræ specubus eodem naturæ partu & miraculo, per venas & meatus abditos effusi, prorumpunt. Adeò, quod in Arethusa & peregrinis hisce fontibus demiratus est Plinius, id in *Resono Fonte* aliisque, qui apud nos se abdunt & red-

& reddunt, hodie dum multò certius, multoque aspectabilius est. Et quis unquam peregrinus æstimatorque naturæ operum, vel solam apud nos Paderbornam lustravit, qui amœnissimum aquarum spectaculum, & fontium, qui uspiam sunt, miraculum nulli secundum pronuntiavit?

Sed Romanis nostra minùs cogita fuerunt. Ideo pauca illi de Germaniæ fontibus, ut de auri argentique venis, cæterisque admirandis naturæ operibus prodiderunt. Quæ tamen ad Rhenum aliquantò magis illis explorata fuère. *Sunt & Mattiaci*, inquit Plinius, *in Germania fontes calidi trans Rhenum, quorum haustus triduo fervet.* Et quinam illi *Mattiaci fontes* Marcellino l. 29. *aquæ Mattiace* dicti, præter *Wysbadensès* calidos fontes, quales hodie dum fervent in veteri Mattiacorum solo ac sede? Quippe *Mattium*, de quo Tacitus l. 1. *Ann. gentis Mattiace caput, quod nunc Marpurgum creditur, fueréque Mattiaci pars quondam Cattorum, qui pulsus Ubiis agros eorum obsederunt.* Cluverius lib. 3. *Germ. antiq. cap. 7.* *Quanquam Dili-chius Hassorum scriptor Mattium, quod Ptolemæo est ^{Mattianum} seu Mattiacum, nobis ex alio istic vico ostendat.* Sed nihil Plinius de Aquisgranensium thermis, aliisque calidis ac medicatis Germaniæ fontibus, nihil de acidulis, ut mirum non sit etiam nostra præteriisse.

Alter Germaniæ fons à Plinio monstratur apud Tungros: Ita enim lib. 31. cap. 2. *Tungri civitas Gallie fontem habet insignem, plurimis bullis stellantem, ferruginei saporis: purgat hic corpora, tertianas febres discutit, calculorumque vitia.* Cui nunc forsitan *aquæ Spadanæ* est nomen. Habet & Paderbornensis diœcesis fontes in modum fervidi aheni toto anno bullientes. Hos apud Pyrmontanas & Smechtanas acidulas reperias. Mira res! tenui intervallo acidulæ istic & bullientes fontes, colore, sapore & virtute diversi. Nimirum ut Plinius l. 31. cap. 4. censuit: *Tales sunt aquæ qualis terra per quam fluunt, qualesque herbarum, quas lavant, succi:* Imò quales venæ inter viscera terræ, per quas labuntur, talem indolem attrahunt aquæ. Hinc
aliæ

aliæ potabiles, aliæ medicæ tantum, & ad multa morborum auxilia salubres: ut hæc Medici etiam in nostris fontibus præclare probarunt, & balneis cum primis salutare censuerunt, quod etiamnum quotidianis experimentis sentiunt morbidi. Ideò *majorem fontem Mellitum* etiam apud Smechtanos. Theodorus Furstenbergius Episcopus & Princeps Paderbornensis, secto lapide inclusit, & sui nominis inscriptione exornavit. Sed & noxiæ quædam halitu & vaporibus aquæ, quales apud Soracten memorantur à Plinio l. 31. c. 2. *Ad Soracten, ait, sole oriente fontem exundare, ferventi similem, avesque quæ gustaverint, juxtà mortuas jacere.* Comperias id quoque apud Smechtanum fontem in colle situm, quem hominibus innoxium, si avis degustet, enectam sæpe conspicias. Nec mirum id Plinio, qui fontes hosce medicos ad hominum, non animalium usum datos scribit. Tertius Germaniæ fons, isque innoxiorum genere apud Frisios, memoratus à Plinio lib. 25. cap. 3. *In Germania trans Rhenum castris à Germanico Casare promotis, maritimo tractu fons erat aquæ dulcis solus, quâ pota, intra biennium dentes deciderent, compagesque in genibus solverentur. Stomacacem Medici vocabant, & Sceletyrben eamala. Reperta auxilio est herba, que vocatur Britannica, non nervis modo & oris malis salutaris, sed contrà anginas quoque & serpentes. Frisii, quæ castra erant, nobis demonstravere illam.* Ita Plinius: qui tamen multum se fatigat in Britannica herba, unde nomen illud transierit in eam regionem. Lipsius in notis ad lib. 1. Ann. Taciti n. 217. ut Plinium juvet, *Bretaniæ uligines ex prisco istic nomine ostendit, paludes nimirum haud procul Amisiâ flumine, inter Lingam, Weddam & Cævordam*; tanquam herba illic nata, ex Bretanico ericeto, vulgò *Bretansche Heyde*, nomen traxerit. At quis ista Lipsii ita probet, ut non per commercia utriusque gentis herbæ illius vis salutifera à Britannis monstrari potuerit Frisii? Verùm ista non tanti sunt. Ipsa naturæ providentia magis suspicienda, quæ suis regionum morbis, suas quoque medicas herbas dedit monstravitque; haud secus quam nasturtium iis in locis frequens gignitur, ubi corpora ex insalubriori aqua & aëre putredini magis obnoxia sunt. Accessit nostrâ ætate Nico-

tiana Panaceæ inftar. Indica illa herba, multis modis artibusque populis maritimis efficax medicina.

Sed fontem hunc noxium mittamus, illud verò aquarum miraculum apud Germanos, & eosdem Septentrionales populos olim spectatum multò dignius, quod ex Plinio lib. 16. cap. 1. adscribam: *Altissimæ haud procul Chaucis, qui majores minoresque appellantur, circa duos præcipuè lacus, littora obtinent quercus, maxima aviditate nascendi: suffossæque fluctibus, aut propulse flatibus, vastas complexu radicum insulas secum auferunt: atque ita librata stantes navigant ingentium ramorum, armentis, sæpe territis classibus Romanorum, cum velut industriâ fluctibus agerentur in proras stantium noctu, inopesque remedii ille prælium navale adversus arbores inirent.*

Redeo cum naturæ spectaculo ad *Fontem Resonum*, in quo inæquales olim & subcisi vi, ut diximus, fluxus per abruptas noctis & diei horas. Causam hujus perscrutati sunt multi, nemo tamen adeò certi quid attulit, in quo acquiescerent alii, quòd naturæ miracula sint, quæ admirari magis quàm pervestigare concessum: Fidem interim adstruunt similia, quæ natura alibi in fontibus aperuit. *In Sicilia circa Messanam & Mylas hyeme in totum inarescunt fontes: estate exundant, æmneque faciunt. Apolloniæ in Ponto fons estate superfluit, & maximè canis ortu. Quædam terræ imbribus sicciore sunt, velut in Narniensi agro: quod admirandis suis inseruit M. Cicero. Plin. l. 31. c. 4. In Dodone Jovis fons meridie deficit, mox increscens ad medium noctis exuberat. In Comensi agro fons largus singulis horis intumescit & residet. Ita Plinius l. 2. c. 103. & ejus Nepos Plinius 2dus lib. 4. ep. 30. In Cantabria tres fontes octonis pedibus distantes, mox in unum abveum coeunt, singulis diebus exsiccantur duodecies, aliquando vicies. Plinius l. 31. c. 2. Multa hujusmodi apud hunc diligentissimum naturæ investigatorem reperias, quæ admirantem ipsum potius deprehendes, quàm rationem singulorum explicantem, nisi quòd universim fateatur, in nulla parte naturæ majora esse miracula, quàm in aquis & fontibus; quorum alii*

alii in quotidianum vitæ humanæ usum, alii in admirationem & oblectationem, alii in medelam dati. Et medicos quidem fontes quàm plurimos exhibet, interque hos fontem Ciceronianum oculis purgandis sanandisque natum prope Puteolos, ubi M. Tullius villam habuit, quam nemore, porticu & Academia nomine celebrem fecit, Athenarum exemplo, in qua & monumentum sibi instauravit ad posteritatis memoriam. Sed jacent hæc omnia, ut nos ipsi anno 1652. mense Octobri Neapolim Româ profecti coram spectavimus, inter vetustatis rudera & temporum injurias planè consepulta. Solum carminis monumentum, quod Tulliano fonti inscriptum, integrum atque immortale ad nos pervenit, quia dignum ubique legi censuit Plinius, & hîc ponamus:

*Quo tua Romana vindex clarissime lingua,
Sylva loco meliùs surgere jussa viret,
Atque Academia celebratam nomine villam,
Nunc reparat cultu sub potiore Vetus:
Hic etiam apparent lymphæ non antè repertæ,
Languida quæ infuso lumina rore levant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
Hoc dedit, hæc fontes cùm patefecit ope.
Ut, quoniam totum legitur sine fine per orbem,
Sint plures, oculis quæ medeantur, aquæ.*

Eò nunc magis, opinor, probabitur, coronari à nobis fontes, celebrari carminum inscriptionibus, commendari virtutes aquarum, extolli naturæ miracula, quæ demum in ipsum naturæ Opificem auctoremque rerum mortalium refunduntur. Quemadmodum ipsos fontes atque aquas vates sacer Daniel c. 3. ad Dei laudem provocat,

Et

Et quid inter naturæ opera præstantius aquis? Quippe hoc elementum cæteris omnibus imperat: terras devorant aquæ, flammæ necant, scandunt in sublime, & cælum quoque sibi vindicant, ac nubium obtentu vitalem spiritum strangulant. Quæ causa fulmina elidit, ipso secum discordante mundo? Quid esse mirabilius potest aquis in cælo stantibus? At ille ceu parum sit in tantam pervenire altitudinem, rapiunt eò secum piscium examina. Sepe etiam lapides subvehunt, portantes aliena pondera. Eadem cadentes omnium terrâ nascentium causa fiunt, prorsus mirabili naturâ, si quis velit reputare, ut fruges gignantur, arbores fruticesque vivant, in cælum migrare aquas, animamque etiam herbis vitalem inde deferre: iustâ confessione, omnes terræ quoque vires, aquarum esse beneficii. Idem Plinius

lib. 31. c. 1.

FONS